

ET SVAR PÅ PALLE SVENSSONS DUPLIK

LEHMANN OG PARLAMENTARISMEN

Palle Svensson sætter spørgsmålstejn ved, at de nationalliberales førende politiske talsmand under enevældens sidste år i 1840'erne, Orla Lehmann, gik ind for, at den frie forfatning, som han og hans meningsfæller arbejdede for indførelsen af, skulle være parlamentarisk. Det er der ikke nogen grund til. Lehmann betone- de ustandselig, at indførte man et konstitutionelt monarki, ville det indebære, at den parlamentariske statskik ville vinde indpas. I den første artikel, han offentliggjorde på tryk i 1832 om de påtænkte stænderforsamlinger, skrev han således, at i de stater, hvor kongen havde vetoret og parlamentet den besluttende myndighed – f.eks. i Storbritannien – havde parlamentet ”i budgettet [...] et almægtigt tvangsmiddel til at sætte sin vilje igennem”.¹ Dette udsagn er ganske vist deskriptivt, men der er dog ikke nogen tvivl om, at Lehmann mente, at indførte man en konstitutionel forfatning, der byggede på de samme grundlæggende principper som den engelske med ansvarlige ministre og et parlament, der en gang om året skulle vedtage en bevillingslov, så var den nødvendige konsekvens heraf parlamentarisme. At det var hans vurdering, fremgik af hans anmeldelse fra 1834 af den norske jurist F. Stangs bog om den norske konstitution. Her skrev han, at det reelt ikke spillede nogen rolle, om forfatningen, som det var tilfældet i Norge, udstyrede kongen med et suspensivt veto eller med et absolut som i Storbritannien: For ”i virkeligheden er ingen konstitutionel konge i stand til mere end en kort tid at sætte sin vilje igennem mod folkerepræsentationens vilje, og hvor en frie forfatning i sandhed er gået over i folkelivet, er selv dette næppe tænkeligt.”²

Orla Lehmann var altså godt klar over, at det ikke var gjort med en fri forfatning alene: Parlamentet skulle repræsentere befolkningen, og denne skulle være optaget af tidens centrale politiske spørgsmål og være politisk aktiv. Da et konstitutionelt monarki blev indført med dannelsen af Martsministeriet og Kong Frederik VII's erklæring i statsrådet den 22. marts 1848 om, at ministrene for fremtiden skulle bære ansvaret, kom folkerepræsentationen – i første omgang den grundlovgivende rigsforsamling, i næste omgang Rigsdagen – i magtens centrum, for den alene udgik af det folk, der efter Lehmanns opfattelse nu havde den endelige magt.³

Orla Lehmann blev minister uden portefølje i Martsministeriet og var af den opfattelse, at ministeriet var ansvarligt over for den grundlovgivende forsamling,

---

1 Oa [Orla Lehmann]: ”F.A. Holstein: Om de danske Provinsialstænder”, *Maanedsskrift for Litteratur*, VII, 1832, s. 170.

2 Orla Lehmann: ”F. Stang: Den norske Konstitutionslovgivning”, *Maanedsskrift for Litteratur*, XII, 1834, s. 304.

3 Orla Lehmann: ”Borgerrepræsentationens Adresse af 20de Marts”, Hother Hage (udg.): *Orla Lehmanns efterladte Skrifter*, I, Anden afdeling, København: Gyldendal (F. Hegel) 1872, s. 70.

der blev valgt den 5. oktober og trådte sammen den 28. oktober 1848. Netop da kom regeringen i krise, fordi ministrene var uenige om, hvorvidt det ville være opportunt under den forestående engelske mægling mellem deltagerne i Treårskrigen nødtvungent at affinde sig med en deling af Slesvig. I Rigsforsamlingen fik man nys om, at nogle af ministrene – herunder Orla Lehmann og kultusminister D.G. Monrad – var villige til at gå så langt. Nogle af forsamlingens medlemmer udtalte sig kritisk i den anledning. Det gav Lehmann lejlighed til at ytre sig principielt om forholdet mellem regering og repræsentation på et tidspunkt, hvor man som sagt var gået over til konstitutionelt monarki, men hvor en grundlov endnu ikke var vedtaget: ”Der er atter i dag blevet talt, som om regeringen fordrede eller endnu blot ønskede folkets ’blinde’ tillid. Vi fordrer tillid, ikke for os, men for regeringen, for den nuværende og for alle kommende regeringer; men vi fordrer den kun på det vilkår, at ingen regering kan forblive at være regering længer, end den besidder denne tillid [...]. Jeg finder det aldeles i sin orden, at ministerierne for fremtiden udgår af Rigsdagen, og at, hvis nogen vil påtage sig at gøre det bedre end vi, det af os vil betragtes, ikke som et nederlag, men som en forløsning.”⁴ Det virker, som om Lehmann – som formodentlig havde en fornemmelse af, at han og hans meningsfæller ville lide nederlag inden for ministeriet – ikke længere havde lyst til at være minister. Trods det udtalte han sig også principielt.

Spørgsmålet er så, om han mente, at 5. junigrundloven var parlamentarisk. Det gjorde han, som hans indlæg i Folketinget den 23. oktober 1851 viser. Under Folketingets behandling af et forslag fra D.G. Monrad om fæstefløjsning, som indenrigsminister F. Tillisch ikke fandt var nogen god løsning på problemet, påpegede Lehmann – som mente, at fæstevæsenet var et levn fra stændertiden og burde afskaffes – at indenrigsministerens ord ikke var det sidste ord i den sag: ”Jeg skal minde om, at ministrene har det til fælles med, hvad en æret rigsdagsmand forleden udtalte som noget særegent for fæsterne, at de kunne ’dø’, og at ministeriet ikke går over til enken, men det er jo klart, at ministeriet dels kan fjernes ved et votum af Folketinget, dels at Hans Majestæt kunne mene, at f.eks. den højtærede indenrigsminister [Tillisch] endnu bedre var på sin post der [dvs. som minister for Slesvig], hvor jeg af mit ganske hjerte erkender, at han har gjort sit fædreland stor tjeneste.”⁵ Lehmann regnede altså med, at Folketinget kunne bringe en minister (og dermed eventuelt også en regering) til fald, hvis det vedtog et mistillidsvotum. Det kan ikke overraske, i og med at grundloven netop på de punkter, han havde tillagt vægt (ansvarlige ministre, Rigsdagens monopol på skattebevillingsretten og folkets deltagelse i det politiske liv) klart tilkendegav, at magten i sidste ende lå hos repræsentationsorganet og det folk, som det repræsenterede. I øvrigt viste den faktiske politiske udvikling, at Lehmann gjorde sig skyldig i en fejlbedømmelse. Det var ikke nok, at Folketinget gik imod regeringen. Landstinget

4 *Beretning om Forhandlingerne paa Rigsdagen, 1848-49, spalte 208.*

5 *Rigsdagstidende 1851-52. Forhandlingerne paa Folkethinget, spalte 385-386.*

skulle også gøre det. Ellers kunne man ikke være sikker på, at regeringen faldt. I og med at ministeriet var et kollektiv, kunne Majestæten ikke uden videre få en minister udskiftet (jf. nedenfor).

Palle Svensson tager dels historikeren Povl Frederik Barfoed, dels A.F. Krieger og P.G. Bangs synspunkter til indtægt for sit syn på, hvilken magt grundloven tildelte kongen. Barfoed rammer helt ved siden af (jf. nedenfor), Krieger og Bang udtaler sig under en debat, under hvilken P.B. Scavenius, som jeg var inde på i sidste nummer af *temp*, lige har givet en stærkt provokerende skildring af, hvor megen magt kongen ville tabe med vedtagelsen af det foreliggende udkast til en ny grundlov. I den sammenhæng søger de naturligvis at berolige forsamlingen, hvilket sker gennem en noget overdreven vurdering af, hvor megen magt Junigrundloven tildelte kongen. I øvrigt siger Krieger også i den tale, som Palle Svensson citerer fra, at "intet ministerium kunne holde sig, når det viste sig, at det var, ikke i en uopløselig, ikke i en kamp på liv og død, men kun i modstrid med majoriteten i folkerepræsentationen".⁶ Elitære som de nationalliberale gennemgående var, mente de, at en regering skulle bestå af rigets bedste mænd. Hvis de ikke gjorde regeringsarbejdet ordentligt, kunne Rigsdagen fælde dem. Og så måtte man finde en ny regering af de dueligste mænd i landet. Denne forestilling overlevede ikke mødet med virkeligheden, fordi de, der ikke var nationalliberale eller konservative, ikke ville godkende den nationalliberale forestilling om, at anbragte man de bedste i regeringen, ville de simpelthen tjene det fælles vel. For det første havde de nationalliberale ikke monopol på regeringsduelighed, for det andet gjorde de sig skyldige i en illusion, hvis de troede, at en regering bestående af de bedste mænd fra deres rækker, handlede uafhængigt af interessevaretagelse. Hvis Krieger havde ret i, at et ministerium ikke kunne holde sig, hvis det kom i modstrid med majoriteten i Rigsdagen, ville det snart komme dertil, at majoriteten ville få sat sine ledere ind i ministeriet.

JUNIGRUNDLOVENS PARLAMENTARISME

De centrale bestemmelser om kongens, regeringens og folkerepræsentationens magt og kompetence i forhold til hinanden er såvel i substans som i ordvalg stort set identiske i samtlige grundlove fra 1849 over 1866, 1915, 1920 og 1953 – nemlig at regeringsformen er indskrænket monarkisk (§ 1), at den lovgivende magt er hos kongen og Rigsdagen i forening, og den udøvende magt ligger hos kongen (§ 2). Hvad der ligger i disse kortfattede formuleringer klargøres derefter i de følgende paragraffer. Af disse fremgår det, at kongen er ansvarsfri, og at det er ministrene, der er ansvarlige for regeringens førelse (§ 18). For at sikre, at kongen ikke tager nogen politiske beslutninger på egen hånd, bestemmer grundloven, at alle beslutninger, der har med lovgivningen eller med regeringens førelse i det hele at taget

---

⁶ Beretning om Forhandlingerne paa Rigsdagen, 1848-49, spalte 1798-2000.

at gøre, dels skal være underskrevet af kongen, dels af en minister for at opnå gyl-dighed (§19). Paragraffen indledes med ordene: "Kongen udnævner og afskediger sine ministre." Formelt betyder det, at såvel kongens afskedigelse af en regering som hans udnævnelse af en ny skal være kontraseret. Kongen er ikke frit stillet, når han udnævner sine ministre. Han er nødt til at udnævne en regering, som Rigsdagen kan acceptere; det skyldes, at den nyudnævnte regeringsleder som politisk ansvarlig for dannelsen af den nye regering står til ansvar overfor Rigsdagen, dvs. han må have så megen opbakning i denne, at han sammen med Rigsdagen kan få gennemført de love, som der er brug for, og frem for alt få vedtaget en finanslov. Har han kun kongens tillid, men ikke Rigsdagens, kan han ikke fungere som regeringschef, hvis han ellers respekterer grundlovens bestemmelser.

I og for sig er det en selvfølgelige, at kongen ikke frit kan vælge sine ministre. Når jeg alligevel nævner det, er det, fordi der er nogle, der i tidens løb har troet (eller foregivet at tro), at grundloven tillod kongen frit at udnævne sine ministre. Det var fremme i Højres propaganda under forfatningskampen fra 1870 til 1901. Så sent som i 1950 forsvarede historikeren Vilhelm la Cour sin deltagelse i Højgaardskredsens forsøg i november 1940 på at få Kong Christian X til at afskedige samlingsregeringen SRVK, der havde et solidt flertal bag sig i Rigsdagen, og udnævne en ny under Prins Aksel, der var uden støtte i Rigsdagen, med henvisning til denne paragraf.⁷

Heroverfor kunne man indvende, at kongen da blot kunne få den nye regeringsleder, *in casu* Prins Aksel, til at underskrive sin beslutning om at afskedige den gamle regering og udnævne en ny. Ja, det kunne han godt. Men traf han virkelig på egen hånd en politisk beslutning af så vidtrækkende karakter, ville han ikke være ansvarsfri længere. Store dele af befolkningen og de politiske beslutningstagere ville have holdt ham ansvarlig, således som det skete under Påskekrisen. Dengang følte Kong Christian X (1912-1947) formodentlig, at tronen vaklede under ham, hvis en løsning ikke hurtigt blev fundet. Hvad der ville være sket i 1940, hvis han havde udnævnt en ny regering efter Højgaardskredsens ønsker, er ikke godt at vide. Men så meget er sikkert, at det ville have svækket kronen ganske alvorligt. Bestemmelsen om ansvarsfrihed skulle netop beskytte kronen mod sådanne situationer. Men det kunne den selvsagt ikke, hvis kongen optrådte som en magtfuld politisk spiller. Lehmann havde virkelig ret, da han skrev, at en konstitutionel konge ikke ville slippe af sted med at gå imod folkerepræsentationen ret længe.

En anden indvending kunne være, at det først var i det 20. århundrede, at kongen mistede langt det meste af sin indflydelse på regeringsdannelsen begyndende med Systemskiftet i 1901. Heller ikke denne indvending holder. Under Frederik VII (1848-1863) havde de regeringer, der blev udnævnt, Rigsdagens accept,

---

7 Vilhelm la Cour: *Den parlamentariske venligst tilegnet*, København: Berlingske (i kommission) 1950, s. 49f.

bortset fra regeringen A.S. Ørsted (1853-54), som Rigsdagen blev mere og mere utilfreds med på grund af dens oktrojering i 1854 af en fællesforfatning m.m. Regeringen prøvede at overkomme Rigsdagens mistillid ved at udskrive valg til både Folketing og Landsting. Da dette resulterede i et tordnende nederlag, endte det i december 1854 med, at kongen afskedigede den til fordel for en regering, som Rigsdagen i alt fald ikke nærrede mistillid til. Hvor upopulær regeringen A.S. Ørsted var i Rigsdagen, fremgik af, at den lod kongen nedlægge veto mod en kommunal lovgivning, som regeringen fandt for progressiv.

Den nye konge Christian IX (1863-1906) ønskede at spille en politisk rolle, der gik ud over den rolle, Junigrundloven og fra 1866 den reviderede grundlov tildelte ham. Han kom af sted med at afskedige regeringen Hall II, selv om den havde et flertal bag side både i Rigsdagen og Rigsrådet. Dermed fik han ansvaret for den nye regering D.G. Monrad og for dens fejlslagne politik under krigen mod Preussen og Østrig. De ministerier, der efterfulgte Monrad, ministerierne C.A. Bluhme, C.E. Frijs Frijsenborg, Ludvig Holstein-Holsteinborg og C.A. Fonnesbech, havde en solid opbakning i Landstinget (Rigsdagens og Rigsrådets Landsting indtil 1866), men var kun tålt i Folketinget (Rigsdagens og Rigsrådets Folketing til 1866). Såvel Frijs som Holstein og Fonnesbech faldt, da Folketinget tilkendegav, at det ikke længere havde tillid til dem. Derefter sad godsejer J.B.S. Estrup som regeringsleder i ikke mindre end 19 år. Han havde Folketinget imod sig, men kunne holde sig ved magten, dels fordi han havde et flertal i Landstinget bag sig, dels fordi han med provisoriske finanslove afholdt udgifter (ikke mindst til bygningen af en fæstning rundt omkring København), som Rigsdagen ikke havde godkendt via finansloven. Dermed brød han klart grundlovens bestemmelser, som sagde, at regeringen ikke kunne opkræve skatter og afholde udgifter, med mindre Rigsdagen havde vedtaget den årlige bevillingslov. At der var tale om en slags landstingsparlamentarisme, fremgår af Estrups fald i 1894. Da et flertal i Folketinget og Landstinget bestående af Højre og Det Moderate Venstre blev enige i slutningen af marts måned 1894 om at vedtage en ordinær finanslov, om at nedstemme de provisoriske love, Estrup havde udstedt, og om, at Estrup skulle fratræde som regeringsleder, prøvede Estrup at fastholde sin post som regeringschef. Men her hjalp ingen kære konge. Christian IX måtte blot tage til efterretning, at han ikke kunne beholde den person, han foretrak som konseilspræsident, J.B.S. Estrup. Efter at grev Mogens Frijs som talsmand for Højres gruppe i Landstinget havde gjort ham klart, at Højre ikke havde tænkt sig at løbe fra aftalen med De Moderate (herunder aftalen om, at Estrup skulle gå), måtte han trække sig i august 1894.

Konklusionen er, at Junigrundloven lagde op til en form for negativ parlamentarisme i stil med det regeringsdannelsesprincip, man kunne udlede af den engelske premierminister Robert Peels erklæring 1835, da han var kommet i mindretal i Underhuset og havde tabt det valg, han derefter havde udskrevet, og derpå trak sig som regeringschef: "[...] efter forfatningens praksis, grundsætninger og bogstav bør en regering ikke blive ved at styre, når det efter et loyalt

forsøg [udskrivelsen af valg til Underhuset] viser sig, at den møder afgjort modstand i Underhuset, selv om den som den nuværende har kongens tillid og flertal i Overhuset."⁸ Om nogen folketingsparlamentarisme var der dog ikke tale i Danmark før Systemskiftet. Men havde den samlede Rigsdag mistet tilliden til en regering, som stadig nød kongens tillid, måtte den gå. Det skete i 1854, og det skete igen i 1894. Fra 1870 til 1894 klarede man sig i stedet med en art landstingsparlamentarisme. Efter Estrups fald i 1894 forsøgte man at vende tilbage til landstingsparlamentarismen, men uden det store held – på grund af en stadig svækkelse af Højre i Landstinget og en stadig styrkelse af Folketinget i forhold til såvel regering som Landsting.

KONGENS MAGT I ØVRIGT

Den indflydelse, kongen havde på lovgivningen, bestod for det første i, at han som deltager i statsrådsmøderne kunne bede regeringen om at tage en bestemt beslutning (f.eks. fremsætte et lovforslag eller tage en politisk beslutning, der ikke havde form af et lovforslag), for det andet søge at få indflydelse på de lovforslag, regeringen fremsatte. Hvis han var imod en lov, som Rigsdagen havde vedtaget, kunne han nedlægge veto mod den. Her er det værd at gøre opmærksom på, at systemet ikke fungerede som i Preussen/Tyskland, hvor rigskansleren var kongens/kejserens mand og de øvrige ministre blot rigskanslerens hjælpere. Hensigten med systemet var naturligvis, at kongen/kejseren kunne bede rigskansleren om at gøre det ene eller det andet, hvorefter han med brug af en eller flere ministre satte det i værk. I Danmark rådede det engelske system med en premierminister (i Junigrundloven står der faktisk premierminister; med fællesforfatningen af 1854 og dens afløser fra 1855 blev udtrykket premierminister erstattet af betegnelsen konseilspræsident, en betegnelse, den reviderede grundlov fastholdt). Premierministeren var principielt den første blandt ligestillede kolleger. Systemet indebar, at kongen ikke blot kunne bede premierministeren/konseilspræsidenten om at gennemføre den ene eller den anden foranstaltning. Under forhandlingerne i statsrådet indgik kongen på lige fod med de øvrige ministre i diskussionen, og man kan konstatere, at han i Frederik VII's tid, hvad lovgivningen angik, havde meget begrænset indflydelse, om overhovedet nogen. Frederik VII legede, som jeg nævnte i mit sidste indlæg i sidste nr. af *temp*, en enkelt gang med ideen om at nedlægge veto, men det blev ved tanken. Det absolutte veto fik så langt fra den betydning, Barfoed regnede med, at det ville få som det, politologer kalder *non-decision-making*. Som sagt brugte man slet ikke det absolutte veto efter 1865, undtagen i situationer hvor regeringen ønskede det brugt.⁹

8 Claus Friisberg: *Ingen over og ingen ved siden af Folketinget*, Varde: Vestjysk Kulturforlag 2007, bd. 1, s. 44.

9 Et eksempel har vi fra 1967, hvor den socialdemokratiske mindretalsregering J.O. Krag efter en dansk devaluering forelagde tre lovforslag, af hvilke dog kun de to kom til afstem-

Kong Christian IX forsøgte at gøre sig politisk gældende. Han kunne dog ikke trænge igennem med sit synspunkt, at novemberforfatningen ikke skulle sættes i kraft, hvorfor han afskedigede regeringen og faktisk fik nogen indflydelse i statsrådet under D.G. Monrad. Allerede Bluhme sørgede for at neutralisere hans indflydelse. Under de følgende konseilspræsidenter blev den stedse mindre. Det fremgår af, at en stadig større del af beslutningerne blev taget i ministermøderne, mens statsrådsmøderne mere og mere fik karakter af, at man med kongen i spidsen konfirmerede allerede trufne beslutninger. I praksis var kongens indflydelse på såvel lovgivning som embedsudnævnelser minimal. Der hvor han længst beholdt nogen indflydelse, var i spørgsmål, der havde med forsvaret at gøre, ligesom det også kunne forekomme, at kongen tilsyneladende kunne have indflydelse på, hvem der blev regeringschef, eller på en regerings program (jf. de tre betingelser, Kong Christian X bad Det Radikale Venstre om at gå ind på, før han udnævnte den radikale mindretalsregering).¹⁰ Årsagen til, at det gik på denne måde, var for det første, at de, der havde det politiske ansvar, ikke var meget for at bære ansvaret for beslutninger, som kongen havde pånødet dem, for det andet, at de, hvis de bøjede sig for kongens ønsker i en situation, hvor Rigsdagen ville reagere, ville komme i konflikt med denne.

Den samlede konklusion er, at grundlovens § 2 giver indtryk af en konge, der har større magt, end forfatningen reelt giver ham. Når det hedder, at kongen og Rigsdagen sammen har den lovgivende magt, må man nok sige, at Rigsdagen fik betydelig større indflydelse på den end kongen.¹¹ Og når det nævnes, at den udøvende magt er hos kongen, udøves den reelt af ministre, der som følge af, at de må bære det politiske ansvar for kongen, er langt mere afhængige af Rigsdagen end af kongen.

---

ning: Det ene var forslaget om indefrysning af en dyrtidsportion, det andet et forslag om en ekstraskat i 1968. Det sidste blev vedtaget ved tredjebehandlingen den 15. december 1967, medens det første blev forkastet. Da regeringen anså lovene for at være et sammenhængende hele, besvarede den afstemningsresultatet på den måde, at loven om ekstraskat hverken blev underskrevet af kongen eller ministeren. Samtidig udskrev den folketingsvalg. J.O. Krag og K.B. Andersen: *Kamp og fornyelse*, København: Fremad 1971, s. 365.

10 I 1910 overlod Venstre det til kongen, Frederik VIII, at bestemme, om det skulle være Klaus Berntsen, Niels Neergaard eller Anders Nielsen, der skulle være den nye regeringschef. Når jeg skriver "tilsyneladende", hænger det sammen med, at det hedengangne Venstrereformpartiets folk med J.C. Christensen i spidsen helst ville undgå, at den oplagte kandidat, Neergaard, blev udnævnt. Ved at overlade afgørelsen til kongen, som de vidste ville vælge den mest forsvarsbegeistrede af de tre kandidater, Klaus Berntsen, fik de deres vilje, uden at man kunne bebrejde dem det. Friisberg *Ingen over og ingen ved siden af*, bd. 2, s. 792f.

11 I det 19. århundrede lå lovgivningsmagten virkelig hos Rigsdagen forstået på den måde, at arbejdet med udformningen af lovene fandt sted under udvalgsarbejdet i Landstinget og Folketinget. Antallet af lovforslag var så begrænset, at der var tid til det, og embedsmandsapparatet havde ikke kapacitet til at udarbejde lovforslag, der var så færdige, at de – som det tit er tilfældet i vore dage – kunne vedtages stort set i den skikkelse, de blev forelagt.

DEMOKRATI ELLER EJ

I spørgsmålet, om Junigrundloven var demokratisk, vil jeg gerne gøre opmærksom på, at jeg ikke beskæftiger mig med, om Junigrundloven ud fra nutidige kriterier (som dem, Robert A. Dahl opstiller) var demokratisk. Det, der optager mig, er alene, om de, der drøftede og vedtog grundloven, mente, at den var demokratisk. I min tidligere artikel anfører jeg en række eksempler på, at ledende politikere som A.F. Tscherning, Balthazar Christensen, Hother Hage og P.G. Bang faktisk talte om, at grundloven var demokratisk. I den forbindelse pointerer jeg i øvrigt også, at de brugte ordet demokrati lidt bredere; det var et spørgsmål om at skabe et demokratisk samfund, dvs. et samfund, hvor der rådede frihed og lighed. Herved forstod de et samfund, der var blevet dekonstrueret: lav og monopoler skulle fjernes, fæstevæsenet ophæves, borgerne skulle have de samme muligheder for at uddanne sig og gøre karriere og for at deltage i de politiske afgørelser. De politiske afgørelser skulle træffes i et samspil mellem de autonome borgere og folkerepræsentationen, så de kom til at tjene det heles vel.

Det er ikke en tilfældighed, at Hother Hage bruger ordet demokrati. Det gjorde de andre liberale politikere, der indgik i det samme netværk som ham, også. Det bestod af en række fremtrædende liberale politikere som Lehmann, Balthazar Christensen, A.F. Tscherning og redaktør Carl Ploug. I denne forbindelse er det nok værd at gøre sig klart, at afgrænsningen mellem de nationalliberale og bondevennerne endnu ikke var fuldt gennemført. Både Lehmann, Balthazar Christensen og Tscherning sad i bondevennernes bestyrelse, indtil den første og den sidstes udnævnelse til medlemmer af Martsministeriet. Lehmann brevvekslede ivrigt med Tscherning i 1849; han havde lånt den altid pengetrængende Balthazar Christensen penge osv. Hother Hage havde været ansat på hans sagførerkontor. Det var først, da denne gruppe blev uenig 1851-52 i spørgsmålet, om man skulle opgive ejderpolitikken og føre helstatspolitik, at den blev sprængt med bondevennerne (til hvilke man regnede Balthazar Christensen og Tscherning) som støtter af helstatspolitikken. Under forhandlingerne i Rigsforsamlingen 1848-49 lå de pågældendes synspunkter meget tæt på hinanden i forfatningsspørgsmålet. F.eks. var Lehmann en lige så stor tilhænger af nævningsystemet som Hother Hage og havde ført en drabelig kamp i Martsministeriet for at nedkæmpe justitsminister C.E. Bardenfleths uvilje mod dette system. Netværket var præget af den demokratiske diskurs, som avisen *Fædrelandet*, som Carl Ploug var redaktør for, slog ind på fra februar 1848, som Bertel Nygaard har påvist.¹² Det kom klart frem i artiklen "Om en valgreform I" i *Fædrelandet* den 1. marts 1848: "Demokratiet er i Danmark det naturligste", og derfor skulle hele folket genindsættes i dets selvbestemmelsesret. Denne og de følgende artikler er formodentlig skrevet af A.F.

---

¹² Bertel Nygaard: "Demokratibegrebets gennembrud i Danmark 1848", *Historisk Tidsskrift*, 111 (2), 2011, s. 57ff.

Tscherning,¹³ men der er ingen tvivl om, at den del af de liberale, som man traditionelt kaldte ultraerne, som blandt andet bestod af de politikere, der indgik i Lehmanns netværk, nu indtog det standpunkt, at valgretten til såvel den grundlovgivende forsamling som den folkerepræsentation, som grundloven ville indføre, skulle være almindelig. De to begreber demokrati og almindelig valgret blev altså nu forbundet med hinanden. På et møde, Hippodrombevægelsen afholdt den 12. marts 1848, erklærede Lehmann da også, at han og hans meningsfæller gik ind for den almindelige valgret.¹⁴ Under forhandlingerne i den grundlovgivende forsamling kæmpede Carl Ploug bravt for, at grundlovsudkastets bestemmelser om almindelig, lige valgret til såvel Folketing som Landsting blev bibeholdt. Det, der er det bemærkelsesværdige, er, at den demokratiske diskurs sejrede under forhandlingerne i Rigsforsamlingen. Det gav sig udslag i, at også ikke-nationalliberale politikere som f. eks. P.G. Bang begyndte at bruge ordet demokrati. At A.F. Krieger ikke ville kalde grundloven demokratisk, er en anden sag. Det rækker blot ikke ved den almindelige tendens. Ordet demokrati var begyndt at gå sin sejrsgang.¹⁵

KONKLUSION

Alt i alt vil jeg godt fastholde, at Junigrundloven lagde op til parlamentarisme, at den reducerede kongens magt mere, end f.eks. Krieger var villig til at indrømme, og at den netværksgruppe, som Lehmann tilhørte, så Junigrundloven som et vigtigt skidt i bestræbelsen for at skabe et demokratisk Danmark. Det blev de følgende år ganske almindeligt at tale om demokratiet som en betegnelse for den styreform, der havde afløst enevælden. Det kunne ske i en positiv eller en negativ sammenhæng.¹⁶

---

13 Artiklerne er uden forfatterangivelse, men indeholder nogle synspunkter på valgsystemet, der minder svært meget om dem, A.F. Tscherning gjorde sig til talsmand for under Martsministeriets forhandlinger om valgret og valgsystem. Jf. Claus Friisberg: *Demokratiets triumf*, s. 51ff.

14 Claus Friisberg: *Revolution over Danmark*, s. 93f.

15 Jf. også Orla Lehmanns bemærkning om demokrati i forbindelse med hans forgæveskamp imod en nedlæggelse af Kolding Lærde Skole, der lå i Vejle amt, hvor han var amtmand. Under Landstingets behandling af forslaget den 15. marts 1855 sagde han bl.a.: "Overhovedet mener jeg, at vi, som har taget del i at skaffe den demokratiske sag fremgang og indtil en vis grad sejr her i landet, har ikke blot den største interesse i, men også den største forpligtelse til fra den første dag af med alvor at gøre modstand mod de farer, der kan true den ædlest, den mest højsindede sag fra den plebejiske ånds onde instinkter." *Rigsdagstidende 1854-55. Forhandlingerne paa Landstinget*, spalte 994 f.

16 Ét eksempel på dette har jeg anført i den forudgående note.